

Docència

USTEC-STES IAC

N. 34

MST (Moviment Sense Terra, Brasil)

Educació per a l'emancipació

S'hi adjunta
DVD

3

Editorial

Una altra educació és possible.

4

La lluita per la terra

El rol fonamental de l'educació en la lluita de l'MST: un model a tenir en compte que val la pena de conèixer.

10

L' escola: un espai d'aprenentatge per a la transformació social

Jaume Carbonell reflexiona sobre el paper de l'escola en la construcció d'una societat alternativa.

12

Educació per a l'emancipació

La importància cabdal de l'actitud del docent en la transmissió del currículum.

La fotografia de la portada és de Sebastião Salgado i forma part d'una col·lecció titulada "Terra", de la qual l'autor en va cedir els drets a l'MST.

14

Una experiència catalana

Els antecedents històrics d'una educació diferent o allò que la guerra civil s'endugué: una escola nova per a un poble lliure.

18

Els "Sese Terra" i l'educació

Agustí Corominas ens fa un tast de les entrevistes enregistrades al DVD.

Una emotiva mostra de les paraules senzilles i

25

Per una educació crítica

No podem ni ens podem permetre que els de sempre se'n surtin amb la seva..

Docència

Número 34

USTEC-STES IAC

CONSELL DE REDACCIÓ: Josep Aparicio, Joan Barahona, Montserrat Bayot, Rosa Cañadell, Xavier Díez, Joan Miquel Maestre, Natàlia Tierz
COL-LABORACIONS: Rosa Cañadell, Jaume Carbonell, Agustí Corominas, Xavier Díez, Secretaria de Moviments Socials. DISSENY GRÀFIC: Josep Aparicio Edita USTEC-STES Dipòsit legal: L-274-1996

Barcelona (08007): Ronda Universitat, 29, 5è Telèfon 93 302 76 06 - Fax 93 302 55 99

Girona (17001): Eiximenis, 14, 2n 2a Telèfon 972 20 20 34 - Fax 972 41 17 03

Lleida (25002): Pg. Ronda, 2, 1r 4a Telèfon 973 26 30 32 - Fax 973 272507

Tarragona (43003): August, 21 entl. 1a Telèfon 977 23 52 63 - Fax 977 23 90 04

Tortosa (43500): Rosselló, 6, entl. Telèfon i Fax 977 51 10 46

Correu electrònic: barcelona@sindicat.net girona@sindicat.net lleida@sindicat.net tarragona@sindicat.net tortosa@sindicat.net

Web: www.sindicat.net

USTEC-STES

2

Docència
Número 34

EDITORIAL

Una altra educació és possible

L'educació al nostre país no ha deixat de ser notícia i aquesta vegada ho fa de la mà de les retallades a l'ensenyament públic i totes les seves conseqüències: privatització, fractura social entre centres públics i centres privats-concertats, disminució de la qualitat educativa, sobrecàrrega laboral al professorat, docents que es quedaran sense feina..., i un llarg etcètera.

Però també és notícia la contestació social que ha tingut lloc en els últims temps: en els mateixos centres, a les assemblees, als nous moviments, a les federacions de pares i mares, als sindicats d'ensenyants..., hi ha hagut un grau de mobilització que feia molt de temps que no es veia.

En aquesta conjuntura, de defensa de l'educació pública i de lluita social, és on té sentit aquesta DOCÈNCIA que surt acompanyada d'un documental (DVD) sobre "L'educació a l'MST (*Movimento dos trabalhadores rurais Sem Terra*)", amb l'objectiu de divulgar com un moviment social camperol del Brasil ha desenvolupat una tasca educativa sense precedents que li ha valgut el reconeixement nacional i internacional. Una educació que vincula la pedagogia emancipadora, inspirada en Paulo Freire, amb l'organització i la lluita per la terra.

El documental ens recorda la importància de la funció ideològica de l'educació i de la lluita en defensa d'una educació pública a la qual tothom tingui accés.

L'MST és un bon exemple per a totes les persones que creiem en la funció emancipatòria de l'educació i que volem que l'escola sigui un espai de resistència i de lluita i no solament una institució, pretesament neutra, que es limiti a transmetre la cultura dominant. A més, el documental ens mostra també la importància de la formació política (que no pas partidista) dins dels moviments socials.

Tot un seguit de reflexions que ens poden ajudar força a tots/es nosaltres, tant dins de l'àmbit de la docència, com dins dels mateixos moviments socials arrelats a casa nostra.

Tal com planteja el documental: "De la seva organització, de la seva lluita, de la seva obstinació per una educació emancipadora, en podem aprendre molt. La història no està escrita, però hi ha camins traçats i val la pena explorar-los"

La lluita per la terra, l'educació i la transformació social **l'MST del Brasil , un moviment en marxa**

Rosa Cañadell

*Professora. Portaveu d'USTEC-STEs
Membre del Comitè de Suport a l'MST a Barcelona*

En un moment com l'actual, amb una crisi que s'acarnissa amb les classes més desfavorides junt amb la incapacitat de donar una resposta contundent que pari aquest atac als drets socials i laborals, parlar d'un moviment social com l'MST és com una alenada d'aire fresc i, encara que les circumstàncies són molt diferents, el seu exemple d'organització, lluita i educació bé podrien ser un focus d'inspiració per a tots aquells i aquelles que caminem indignats i busquem nous camins cap a aquesta societat somiada amb més justícia i menys desigualtat.

El Brasil té 600 milions d'hectàrees de terres cultivables; però amb prou feines el 2% dels propietaris controlen el 48% de la terra. Hi ha latifundis més extensos que Holanda o Bèlgica. 53 milions de brasilers viuen sota el llindar de la pobresa amb una renda mensual inferior a 60 dòlars, i 22 milions estan sota el llindar de la indignació amb una renda diària inferior a un dòlar. Els sense terra s'estimen en uns 15 milions. Són els exclosos del camp en els últims 30 anys a causa de l'extensió dels latifundis, la construcció de rescloses i l'expansió de l'agronegoci dirigit a l'exportació i dominat pel gran capital internacional, que necessita de grans extensions i inversions per produir a gran escala.

En aquest context, l'any 1985 va néixer el *Moviment dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* (MST), que fins avui no ha deixat de créixer ni ha abdicat dels seus principis i s'ha convertit en un referent i un signe d'esperança, tant al Brasil com a tot Amèrica Llatina.

Sota el lema "Ocupar, Resistir i Produir", l'MST organitza els camperols que no tenen terra per ocupar zones improductives. Poden arribar a agrupar-se des de 300 famílies fins a 3.000, normalment persones que viuen als barris pobres de les grans ciutats després d'haver estat expulsades del camp. Sortir de la pobresa i tornar a viure del treball al camp és el que empeny aquestes famílies a agrupar-se entorn de l'MST i començar el procés d'ocupació i resistència.

Una vegada decidida la zona, el dia i l'hora, prenen possessió col·lectiva de la terra. El pas següent és defensar-la. De vegades apareixen els pistolers, d'altres l'exèrcit. Els camperols no tenen armes i la seva defensa és la no-violència i l'abandó temporal de la terra en el cas d'expulsió, normalment violenta, per tornar-la a ocupar posteriorment.

Les famílies munten els campaments i comencen un procés a fi de legalitzar l'ocupació. La Constitució brasilera reconeix el dret que les terres improductives siguin "susceptibles de Reforma Agrària". En aquest marc, l'ocupació és una forma de lluita i de pressió per obligar el Govern a posar en pràctica el mandat constitucional de realitzar la reforma agrària i fer que les terres compleixin amb la seva funció social.

Aquest procés de legalització, a partir d'un gran equip d'advocats del mateix Moviment, pot durar mesos i de vegades fins i tot anys. En el 80 % de casos s'aconsegueix, però hi ha campaments que porten

L'ocupació és una forma de lluita i de pressió per obligar el Govern a posar en pràctica el mandat constitucional de la Reforma Agrària

10 anys esperant que acabi el procés. Durant tot el temps que dura l'ocupació es combinen les accions legals, la negociació i la mobilització: marxades, ocupacions d'edificis públics, etc.

Finalment, una vegada aconseguida la legalització de l'ocupació, la terra passa a ser propietat de l'Estat, que la dona en usdefruit a les famílies que la van ocupar. Així comença l'assentament, la construcció de les cases i la producció. Les persones que han ocupat la terra planifiquen totes les qüestions que s'hi relacionen, com repartir-la, com treballar-la, on construir els habitatges, l'escola, etc. És un procés democràtic, assembleari i participatiu. La línia política de l'MST és impulsar i desenvolupar la producció de forma col·lectiva, però les decisions corresponen als assentats i assentades.

Una vegada aconseguit aquest objectiu, l'MST continua buscant noves terres per assentar nous camperols i camperoles. Una part de la producció dels ja assentats serveix de suport per a les noves ocupacions i l'experiència d'uns ajuda l'organització dels altres, en un gran cercle de solidaritat que en permet la seva expansió.

Des que va començar, el Moviment no han parat d'ocupar terres, d'organitzar la producció, de construir escoles i de formar nous militants. Ara mateix, uns dos milions de persones viuen i treballen a les terres ocupades i/o legalitzades. Hi ha centenars d'associacions camperoles i cooperatives de producció. A l'abril del 2010 es comptabilitzaven prop de dues mil escoles en els seus campaments i assentaments i per la seva Escola Nacional Florestan Fernandes hi han passat 16.000 joves per formar-s'hi políticament i tècnicament. Mentrestant, unes 60.000 famílies estan acampades tot esperant legalitzar les terres ocupades.

Com han aconseguit tant amb tan poc? Doncs, tres són els puntals bàsics de l'èxit del Moviment: la lluita constant, l'organització com a construcció de nous valors i l'educació com a garantia de continuïtat.

La lluita com a motor: una nova forma de vida i de producció

La lluita constant parteix de la idea que amb la conquesta de la terra per un grup de famílies no n'hi ha prou, cal continuar amb la reforma agrària i amb una nova concepció de la producció al camp: sense grans latifundis, sense monocultius dedicats

a l'exportació, sense agrotòxics ni transgènics. Una agricultura que permeti als camperols i camperoles viure al camp i del camp, produir sense danyar la naturalesa, conrear per al consum intern i assegurar la sobirania alimentària per a tota la població. Tot això implica un canvi en les estructures de la propietat i alhora suposa un canvi en el model econòmic i polític del país. Un gran canvi estructural i de sistema per aconseguir una societat més justa i sostenible és l'objectiu últim del Moviment. "No volem petites illes fantàstiques, volem canviar la societat", ens deia un jove dirigent.

Així la terra és alhora objecte de disputa i senyal d'acumulació de poder en tres sentits, el primer dels quals és la conquesta de la terra i la derrota del latifundi. És impactant l'espectacle de quilòmetres i quilòmetres sense cases ni persones en les grans hisendes d'eucaliptus o de blat de moro transgènic i que, de sobte, com en un oasi, apareguin un assentament, amb cases, jardins, horts, nens i nenes,

Sota el lema "Ocupar, Resistir i Produir", l'MST organitza els camperols que no tenen terra per ocupar zones improductives

animals, escoles; en definitiva, amb vida. El segon perquè obliga l'Estat a legitimar l'organització i les ocupacions d'aquesta quantitat ingent de persones, i així complir amb les seves pròpies lleis constitucionals. I el tercer perquè, en conquerir la terra, l'organització dels Sense Terra passa a ser referència política i social amb condicions d'influir en un espai geogràfic i social al voltant de les seves instal·lacions comunitàries.

La lluita, a més, genera hàbits i maneres diferents d'actuar que donen identitat a l'organització: ocupen terres, lluiten per crèdits, eduquen els nens i nenes, graven CD, protesten contra les privatitzacions, fan accions solidàries amb altres moviments, organitzen trobades, realitzen marxes, editen llibres, i tantes altres coses.

L'organització com a base de la futura societat

En aquesta conquesta de la terra demostren, a més, que és possible una forma alternativa d'organitzar la vida: propietat, producció i comunitat. La propietat col·lectiva, la producció en forma de cooperatives i l'organització assembleària de la comunitat és el que permet al moviment mantenir-se i créixer. Segons estudis de la FAO sobre els assentaments, els camperols beneficiats per la conquesta de la terra

guanyen 3 vegades més que abans, s'ha eradicat l'analfabetisme i la mortalitat infantil i s'està donant una sortida als joves que viuen als assentaments, en oferir-los formació tècnica, professional i política.

L'organització assembleària i participativa als assentaments, acampaments, escoles i en totes les estructures de l'MST és una de les seves grans conquestes i una eina generadora de canvi. Amb l'organització dels assentaments i el treball voluntari i col·lectiu s'està duent a terme una "reforma dins de la reforma".

La vida real als acampaments i assentaments reconstrueix la vida social amb un altre ordre. Cada 10 famílies s'agrupen en un "nucli de base" i entre els seus membres es tria un coordinador i una coordinadora (en totes les estructures organitzatives la paritat és una norma), com també les persones responsables dels diferents sectors: Infraestructura, Educació, Salut, Finances, Seguretat, Comunicació i Cultura, Producció i Front de Masses. Cada 5 nuclis formen una brigada (50 famílies) on es coordinen els representants dels nuclis i dels diferents sectors. Finalment, els coordinadors i coordinadores de cada brigada, al costat dels responsables de cada sector, formen la coordinadora general de l'acampament o de l'assentament.

Cada setmana, normalment els dissabtes, es troben tots els nuclis de base i tots els sectors i en finalitzar es reuneix la coordinadora general que valora totes les propostes i decisions que han surtit de les anteriors reunions. Així mateix, el coordinador i la coordinadora de cada assentament o acampament es reuneix amb els dels assentaments propers, i formen una coordinadora local que juntament amb les altres coordinadores locals formen una coordinadora territorial, el conjunt d'aquestes una estatal i, finalment, totes les estatals la nacional.

Aquesta organització des de la base fomenta la participació, afavoreix la convivència entre les diferents famílies que ocupen una mateixa terra i manté viu l'esperit de solidaritat i de lluita. Al mateix temps manté en contacte i en constant coordinació les diferents estructures del mateix Moviment, fet que permet aglutinar forces, sumar lluites, intercanviar experiències i unificar consignes, la qual cosa fa el Moviment més gran i més fort. La democràcia, diuen, no pot ser entesa només com un procés de participació en les disputes electorals, sinó que ha d'estar arrelada en totes les dimensions de la vida de la societat.

Tot això permet, des del primer dia de l'ocupació, resoldre els problemes que la precarietat i la convivència de milers de persones, desconegudes entre si, ocasionen. En pocs dies es construeixen dipòsits d'aigua, barraques amb fustes i plàstics, carrers i enllumenats, banys i escola. Conjuntament s'estableixen normes de convivència i així es reorganitza, en ben poc temps, la nova forma de produir i viure. El treball col·lectiu i la participació democràtica creen una nova cultura arrelada en unes

noves virtuts que l'organització ajuda a desenvolupar.

Les portes de les cases estan obertes i no hi ha murs que les envoltin, la delinqüència és gairebé inexistent igual que el robatori o la violència. Els conflictes es tracten col·lectivament i l'esperit de lluita està present en tots els actes quotidians. En tots els assentaments i acampaments, la bandera de l'MST està pintada en les parets de les cases i les escoles. No hi ha ni una plaça de cap assentament on no hi hagi una bandera vermella dansant al vent i contrastant amb el verd de la vegetació. Els animals domèstics passegen entre les criatures i davant de cada cabana, per humil que sigui, hi ha un petit hort i unes flors que l'adornen.

Els assentaments són, doncs, un espai per viure, treballar i produir, donen una funció social a la terra i garanteixen un futur millor al conjunt de famílies que l'han ocupat. La vida als assentaments garanteix a les famílies els drets socials que no garanteix l'Estat per a tot el poble brasiler: casa, alimentació i educació. S'hi busca, a més, augmentar la consciència ecològica a partir del respecte a la naturalesa i de fomentar la producció agroecològica, sense verins ni transgènics, tot respectant i recuperant les espècies natives.

L'educació com a llavor de futur

Per a l'MST l'educació és fonamental. La seva preocupació per l'escola està present des de l'inici del moviment. La lluita per l'escola és la fase següent a la lluita per la terra. Es tracta de garantir l'accés a l'educació pública (infantil, primària i secundària), l'alfabetització de joves i adults i la formació tècnica i política dels seus joves, a través de la construcció sistemàtica d'escoles als acampaments i assentaments.

Educar, per a l'MST, significa bàsicament "formar per transformar la societat". Es tracta d'una educació que no amaga el seu compromís social i l'escola és concebuda com un espai on els nens i nenes i els adolescents es formen com a éssers humans integralment. L'organització col·lectiva es concep com un pilar fonamental de l'escola, i el treball com a base de tot el procés educatiu. L'autoorganització dels educadors i dels alumnes, com també la implicació de tota la comunitat, està també present en l'educació: des de l'autoconstrucció de l'escola, passant per la lluita pel seu reconeixement com a centre públic i gratuït, fins a la participació de les famílies en la marxa de l'escola.

Amb aquest objectiu, la primera construcció

Rosa Cañadell en una escola de l'MST

col·lectiva en un acampament és l'escola. Després de seguida es busca els joves que tenen més formació perquè iniciïn l'educació dels més petits. El pas següent és la lluita per l'escola pública, tot exigint a l'Administració (local o estatal, segons es tracti de primària o secundària) la construcció de l'escola pública i l'adjudicació dels i les mestres.

Per al Moviment, la formació dels seus propis ensenyants és també una qüestió clau, i això per dues raons. La primera per assegurar la continuïtat de l'escola, ja que l'assentament i l'acampament estan en zones apartades i els mestres que no formen part

La propietat col·lectiva, la producció en forma de cooperatives i l'organització assembleària de la comunitat és el que permet al moviment mantenir-se i créixer

del Moviment abandonen moltes vegades l'escola o no volen anar-hi a treballar. I la segona perquè així poden aplicar la seva concepció de l'educació lligada a la història de l'assentament, a la lluita per la terra i al treball al camp.

Quan han aconseguit l'escola pública en l'acampament o l'assentament, la formació és "oficial" i els/les mestres pagats per la Municipalitat o l'Estat. En la gran majoria d'aquestes escoles aconsegueixen que joves del mateix assentament, que ja han estat formats, puguin ocupar aquestes places.

Tot això implica que també han d'impartir els

Educar, per a l'MST, significa bàsicament formar per transformar la societat i la primera construcció col·lectiva en un acampament és l'escola

continguts oficials; però no es queden aquí, sinó que apliquen els seus propis principis educatius: una metodologia "emancipadora", inspirada en Paulo Freire i una educació teoricopràctica lligada a la terra, amb horts escolars, que ensenya a tenir cura dels arbres i les flors, etc. Així amplien els continguts oficials amb continguts propis i elaboren material didàctic alternatiu. La "Mística" (cants, himnes, consignes, representacions simbòliques, etc.) està també sempre present a les escoles, com també l'educació artística i cultural: música, dansa, teatre, art. Aquestes escoles, situades als assentaments, tot sovint estan obertes a la resta de nois i noies dels llogarets propers, amb la qual cosa presten també un servei a la comunitat local.

D'altra banda, l'MST, en conveni amb diverses universitats, organitza cursos tècnics i pedagògics per als seus joves. Aquests cursos funcionen sempre a temps parcial i combinen la teoria amb la pràctica. Són dos mesos de formació al centre educatiu i tres mesos de treball a l'assentament, i així successivament durant 3 anys, al final dels quals tenen una formació i un títol universitari que els permet treballar als assentaments com a professors de les escoles públiques o com a tècnics en agroecologia i cooperativisme.

La concepció de l'escola en l'MST abasta un gran nombre d'aspectes com la planificació, l'avaluació, la formació dels professors, els materials didàctics, la relació professor/alumne, el treball pedagògic, etc. És a dir, l'escola és repensada de forma integral i assumeix una sèrie d'objectius com a eina d'emancipació social per acabar amb l'analfabetisme i com a via d'accés a la cultura per a tothom; però també com a formació intel·lectual i tècnica dels joves per tal que puguin quedar-se treballant i vivint als assentaments. I com a transmissora de valors: amor a la terra, treball col·lectiu, solidaritat, disciplina, creativitat; com a forma de millorar la vida dels assentaments i de l'entorn local: producció, cooperativisme, agroecologia; com a forma d'estimular el compromís: lluita per la terra, la recuperació de la història pròpia (de l'ocupació, de l'acampament) i col·lectiva (les lluites socials i camperoles, les revolucions a Amèrica Llatina, etc.); i finalment com a manera de formar els futurs quadres i dirigents a partir de la formació política. L'educació forma part d'un procés de

retroalimentació del mateix Moviment i esdevé una eina de transformació social.

Al llarg del seu quart de segle d'existència, l'MST ha construït una àmplia xarxa d'escoles, en la seva majoria públiques, que es localitzen en les seves àrees d'influència. Segons dades del sector d'educació, a l'abril del 2010, hi havia als seus assentaments i acampaments prop de dues mil escoles, bàsicament d'educació infantil i primària completa, i algunes amb secundària. Ara mateix, hi ha unes 300.000 persones estudiant en escoles públiques, des d'infantil fins a la universitat, passant per l'educació de joves i adults. A les escoles dels assentaments i acampaments, hi treballen 10.000 professors, a més d'uns altres 5.000 treballadors en educació, normalment joves que exerceixen d'educadors sense títol, però que ja s'estan formant en els cursos pedagògics del mateix MST.

Tot això els ha permès acabar amb l'analfabetisme, tenir escoles en tots els acampaments i assentaments, tenir mestres joves, motivats i implicats en aquesta educació com a projecte global, més enllà de la simple instrucció, i tenir molts joves amb títol i formació i un alumnat participatiu i engrescat, amb pocs problemes d'indisciplina i un gran sentit de la responsabilitat.

I alhora, han aconseguit també joves i adults amb una gran preparació ideològica i política, poca deserció dels joves en el Moviment i un major arrelament en els assentaments, la qual cosa ha fet possible un augment de la qualitat en la producció i en l'autoorganització dels assentaments. Tot plegat els permet continuar avançant en la lluita per la terra i la transformació social i al mateix temps augmentar les oportunitats vitals, personals i professionals dels camperols sense terra.

L'Escola Nacional Florestan Fernandes: el coneixement alliberador de consciències

Al costat de l'educació en general, la formació política en particular és un altre dels trets fonamentals de l'MST, i per això va néixer l'Escola Nacional Florestan Fernandes, l'any 2005. La idea d'aquesta escola nacional va començar a la fi dels 90 quan va sorgir la necessitat de tenir un espai de formació de la militància i d'intercanvi d'experiències i debat sobre la transformació social a Amèrica Llatina.

Aquesta escola està situada a Guararema (a 90 km. de São Paulo) i té com a objectiu ser un espai plural de formació superior en les diverses àrees del coneixement per als militants de l'MST, però també per als altres moviments socials, rurals i urbans del Brasil i altres països d'Amèrica Llatina.

L'escola es va construir amb el treball voluntari de brigades dels acampaments i assentaments i altres moviments socials. Més de mil persones van col·laborar en la construcció de l'escola, que, a més, es caracteritza per una gran bellesa i senzillesa

arquitectònica i disposa d'un entorn bell i ben cuidat. Compta amb dormitoris amb capacitat per a 250 persones, amb un gran menjador, una sala de projeccions, una sala d'actes, una biblioteca, 15 aules, un gran hort, una guarderia infantil i amplis espais exteriors enjardinats.

Des de 2005 han passat per aquesta escola més de 16000 joves, prop de 500 professors voluntaris de diverses universitats de Brasil, de la resta d'Amèrica i altres continents i gairebé 2.000 visitants d'arreu del món. Els espais de l'escola s'utilitzen sovint per a trobades de joves, de professors, reunions d'altres moviments socials, com Vía Campesina, Moviment Negre, Moviment Sense Sostre, etc., com també per a la realització de seminaris i altres esdeveniments. Els principals intel·lectuals d'esquerra hi han passat alguna vegada, i molts repeteixen.

Els i les alumnes no paguen i el professorat tampoc no cobra res. La conservació del centre es fa a partir del treball dels joves que hi estan estudiant i que assumeixen les tasques de neteja, cuina, treball productiu a l'hort i la cura dels animals, que seran una part fonamental del seu propi menjar. Així l'escola s'autoabasteix i el treball col·lectiu té una dimensió pedagògica i educativa fonamental per al seu alumnat.

La formació de militants o formació política comprèn qüestions teòriques i de coneixement juntament amb una formació ètica i moral, i posa l'accent en la cooperació, la solidaritat, l'orgull de classe i la importància de l'estudi, del treball i de la bellesa. L'Escola Nacional compleix a bastament la

seva funció d'impulsar la formació de militants, la formació per a noves formes de treball al camp i la formació de valors humanistes i socialistes.

Conclusió final

En temps de neoliberalisme radical i pensament únic, l'MST demostra que és possible establir un nou tipus de propietat de la terra i produir sense

**Educar és la millor manera
de lluitar
Lluitar és la millor manera
d'educar**

perjudicar la naturalesa, avançar i perfeccionar la democràcia interna i la solidaritat, participar en totes les lluites contra l'opressió i assajar la convivència de valors amb nous continguts.

De la seva organització, de la seva lluita, de la seva obstinació per una educació emancipadora, en podem aprendre molt com a educadors i com a activistes de moviments socials. La història no està escrita però hi ha camins traçats i val la pena explorar-los.

L' escola: un espai d'aprenentatge per a la **transformació social**

USTEC-STES

10

Docència
Número 34

Jaume Carbonell Sebarroja
Director de Cuadernos de Pedagogía

En aquests moments cal ser bastant ingenu per pensar que des de l'escola es pot transformar una societat en què els poders que mouen els fils de l'economia i de la política estan cada vegada més interrelacionats i són menys accessibles a la ciutadania. Ara bé, dit això, també és bo constatar que, en funció dels discursos educatius dominants, tant en les polítiques de les administracions com en les pràctiques pedagògiques dels centres, aquesta institució pot convertir-se en un espai de simple reproducció dels valors més tradicionals i de les condicions de desigualtat o en un escenari on encara

L'escola pot ser un espai de simple reproducció dels valors més tradicionals o un escenari on encara és possible experimentar en nous models d'organització més igualitaris

és possible experimentar nous models d'organització més igualitaris i on es visualitzin els valors més nobles i humanitaris de la solidaritat, l'ajuda mútua i la justícia social. Així mateix, pot convertir-se en una oportunitat per formar consciències més lliures, crítiques i sensibles cap als canvis que necessita la societat. Paulo Freire ho ha explicat prou bé quan estableix la diferència entre l'educació bancària –per aconseguir l'èxit individual i una major competitivitat sense remoure l'*statu quo*– i l'educació alliberadora, un camí per on s'avança col·lectivament cap a una societat radicalment diferent.

Les possibilitats d'aquesta escola alternativa i alliberadora, si ho jutgem per la valuosa experiència acumulada –una de les mostres n'és precisament l'MST brasiler, del qual es parla en altres textos d'aquest mateix número–, són nombroses i estan plenes de matisos d'una gran riquesa. Vegeu-ne només un petit tast, a partir d'aquestes tres situacions i propostes.

1. Avui cada dia disposem de més informació, però això no garanteix –i sovint ho dificulta– una millor informació i de caràcter més variat. Si escoltem, per exemple, les notícies de qualsevol televisió sobre la crisi econòmica veurem que hi ha una forta coincidència: el discurs i la música de fons són sempre els mateixos. I no és cert que no hi hagi altres lectures i visions sobre com afrontar la crisi i altres models d'organització econòmica i social. Però aquestes veus –recolzades no només en opinions sinó en un ampli ventall de dades prou significatives– s'oculten sistemàticament des dels grans mitjans de comunicació; un fet que s'explica si es furga una mica entre les connexions mediàtiques i econòmiques. L'escola no pot pas fer abstracció d'aquesta circumstància i ha de fer visibles altres discursos que cal buscar a la xarxa, en models

de periodisme alternatiu i en moviments socials de resistència al neoliberalisme, que apareix com l'únic model lògic i possible. Si el que es pretén, esclar, és que els nois i noies puguin accedir críticament a comprendre la realitat: una de les competències bàsiques.

2. L'alumnat pot conèixer a l'escola simulacres de democràcia purament formal i ocasional on, de manera més o menys explícita, continua vigent el model jeràrquic, burocràtic, competitiu i individualista; o, ben al contrari, pot entrenar-se en l'exercici real i permanent de la democràcia participativa, entesa com una nova forma de vida per millorar la convivència, créixer personalment i col·lectivament i accedir i recrear-se en el coneixement. Això passa quan es posa l'accent, sobretot, en el treball cooperatiu entre alumnes i mestres, del qual la tradició pedagògica n'ha deixat uns bons exemples. Una participació que va més enllà de la retòrica buida de l'autonomia escolar i de la invitació puntual i restringida a col·laborar als pares i mares i a altres agents socials. L'escola pública, convé no oblidar-ho, no és del professorat ni de l'Estat, sinó de la comunitat.

3. L'educació integral, més enllà d'un eslògan buit que es presta a moltíssimes interpretacions, inclou, entre altres elements, la formació d'un criteri i d'un compromís ètic i social. El coneixement no és mai neutre i, per tant, no es pot negligir la naturalesa política i ideològica de l'educació. Els grans avenços científics de la humanitat han estat al servei de causes ben diferents: a voltes per reprimir les persones i destruir l'entorn natural, i a voltes per contribuir a la conquesta de nous drets i d'un major grau de benestar. I felicitat. El currículum escolar –amb un enfocament globalitzat i interdisciplinar– hauria de fer visible de quina manera la humanitat s'ha dedicat a defensar o a vulnerar els drets humans i socials bàsics des dels temps més remots fins al present. Perquè la intel·ligència, la creativitat, la innovació, la iniciativa i l'excel·lència poden ser molt útils per millorar i perfeccionar un sistema que continua reproduint fortes desigualtats o restringint llibertats i nous models de vida; o pot posar-se al servei de la transformació d'aquesta societat per aconseguir una millor distribució de la riquesa, una major equitat, una democràcia més transparent i participativa i un nou desenvolupament econòmic sostenible, pensant en el futur de les noves generacions.

L'educació integral, més enllà d'un eslògan buit de contingut que es presta a moltes interpretacions, inclou, entre altres elements, la formació d'un criteri i d'un compromís ètic i social

Educació per a l'empoderament

notes per a una reflexió sobre

Des dels seus orígens la institució escolar ha estat tradicionalment dedicada a la socialització i a la transmissió de coneixements. En el seu sentit modern l'escola sorgeix arran del procés d'industrialització, les revolucions burgeses i la consolidació dels estats nació. Així doncs, l'escolarització ha estat

associada a la instauració de drets socials i democràtics per a tota la ciutadania.

Històricament l'escola ha complert diverses funcions socials d'acord amb el paper que ocupava en la societat moderna. Dues d'aquestes funcions han estat destacades com a principals; en primer lloc, la capacitació per al treball productiu, amb l'objectiu de formar estudiants disciplinats que s'adaptin a l'estructura del món laboral; i en segon lloc, l'adoctrinament ideològic, polític i religiós. Si la finalitat del poder de l'Estat és garantir el control social, l'escola ha estat un instrument clau per a l'obtenció de legitimitat i consens social (1).

Així doncs, tal com ha assenyalat la pedagogia crítica, les institucions educatives no són neutrals, no són merament llocs per a la instrucció, ni estan aïllades de la seva realitat sociopolítica. El coneixement escolar que s'hi transmet no es pot

En el procés d'inculcació de valors i ideologia per part de l'Estat hi ha un element clau que és la fixació del currículum

deslligar d'una ideologia i uns valors determinats. El conjunt d'idees, valors, normes i pautes de comportament que cal ensenyar respon a la visió que en té l'Estat i les autoritats educatives.

En la inculcació dels valors i la ideologia per part de l'Estat hi intervenen factors com la selecció dels docents, l'organització escolar i els models pedagògics, entre d'altres. Però en aquest procés hi ha un element clau que els poders sempre han utilitzat ben conscientment: la fixació del currículum.

Efectivament, els continguts del currículum, la seva organització i seqüenciació estan determinats per interessos polítics, ideològics i econòmics. La redacció i desplegament del currículum es fa a partir d'una inevitable selecció de continguts i es fonamenta en una sèrie d'inclusions i exclusions, judicis morals, jerarquies de valors i formes d'interpretar el món. Tanmateix, tot sovint aquests interessos s'amaguen darrere d'uns coneixements científics i uns sabers acadèmics pretesament neutrals i universals.

En els darrers temps d'hegemonia neoliberal, sota l'exigència de l'adaptació al mercat de treball, els currículums s'han omplert del llenguatge de les competències, que han estat sotmeses a una severa

Les institucions educatives no són neutrals, ni són merament llocs per a la instrucció, ni estan aïllades de la realitat sociopolítica

i la protesta davant actituds o polítiques injustes, autoritàries, antidemocràtiques, discriminadores o insostenibles.

Cal doncs, reivindicar l'exercici de la crítica radical a la desigualtat i a la injustícia social, a tota mena de discriminació per raons de classe, gènere o raça, i a les agressions als recursos del planeta i contribuir a l'erosió d'una ideologia dominant, la neoliberal, que imposa el seu model arreu amb voluntat de colonitzar tots els espais socials i polítics.

Així doncs, cal potenciar que l'alumnat sigui capaç "d'imaginar alternatives" als models de vida i de relació mercantilitzats, competitius i consumistes que ofereixen les societats de capitalisme avançat.

Preocupació: de la tasca docent crítica

Secretaria de Moviments Socials
d'USTEC-STES

crítica per negligir els coneixements en benefici de les destreses pràctiques (2). Certament, l'aprenentatge basat en competències sembla que exclou les perspectives centrades en el desenvolupament del pensament complex, globalitzador i crític.

Si partim del fet que les escoles produeixen coneixement i donen a l'estudiant el seu sentit de lloc, valor i identitat (3), que són la representació de les relacions socials, dels valors i de la forma d'estar en el món; aleshores, el paper del docent és fonamental per inserir al currículum un saber compromès que sotmeti el discurs dominant a una crítica que n'ataqui sobretot el lèxic (globalització, flexibilitat, etc.) (4) i que, a més, sigui capaç de relacionar-lo amb la realitat de l'entorn més immediat i proper de l'alumnat. Que transmeti a l'alumnat que, com a ciutadans, han ser participants i agents actius en la construcció d'una societat amb més democràcia i que recolzi la legitimitat de l'expressió del desacord

Alternatives que s'han d'imaginar i construir en connexió amb els anomenats nous moviments socials, com agents més actius i lúcids de crítica al pretès ordre social i polític vigent, com el feminisme, l'ecologisme, el pacifisme o l'altermundisme.

Perquè, en mots d'Edgar Morin, al mateix temps que consens, la democràcia necessita de la diversitat i dels antagonismes.

1)Vegeu Jaume CARBONELL i SEBARROJA: "Funcions socials de l'escola", dins *L'Escola: entre la utopia i la realitat. Deu lliçons de sociologia de l'educació*, Vic: Eumo Editorial, 1994.

2)Vegeu Nico HIRT: "Sota la pressió del mercat de treball i de la competitivitat. Perquè es redueix l'escola a les competències bàsiques?" dins *Docència*, n. 30, USTEC-STES. Barcelona, 2010.

3)Henry A. GIROUX: "Educación y ciudadanía para una democracia crítica. Mas allá de la ética de lo trivial" dins *Aula de Innovación Educativa*, 1992.

4) Pierre BOURDIEU: "Por un saber comprometido" dins *Contrafuegos 2. Por un movimiento social europeo*, Barcelona. Editorial Anagrama, 2001.

Una experiència catalana. Del no-res al Consell d'Escola Nova Unificada

Per Xavier Díez
Historiador

Mentre els principals països europeus creen els seus sistemes d'educació públics al darrer quart del segle XIX, a l'Estat espanyol la Llei Moyano de 1857 estableix un tímid intent imitatiu de consolidar una mínima instrucció en un Estat majoritàriament rural amb pols industrials com Catalunya. Tanmateix, la Llei deixa en mans d'uns ajuntaments sense recursos i massa vulnerables al caciquisme el manteniment econòmic de les escoles i els mestres, la qual cosa en provoca un incompliment generalitzat –pocs són els pobles i ciutats amb una oferta mínima- i una gran precarietat en el món docent. L'aritmètica deixa ben clares les conseqüències d'un Estat sense la capacitat ni la voluntat d'atorgar una mínima formació a uns ciutadans tractats com a súbdits: el 1900 l'analfabetisme s'estima en un 39% de la població adulta. Ja al 1930, quan a l'Europa occidental aquest fenomen és residual, el 30% d'espanyols no saben ni llegir ni escriure. I, segons el cens de Barcelona de 1936, el 36% de la població escolar de la ciutat més poblada i moderna de l'Estat, no té accés a cap escola.

A banda de la negligència de l'Estat, un altre fet incideix en aquesta negativa situació: el pes de l'Església catòlica en un regne on no s'ha produït la separació Església-Estat, on manté pràcticament el monopoli de la formació de les elits i on, a partir de finals del XIX, quan la reforma escolar de la III República Francesa decreta l'expulsió dels ordes religiosos de l'educació al seu país, es produeix un desembarcament massiu de la indústria educativa catòlica de procedència francesa a Catalunya. La combinació de la deixadesa estatal de les seves

obligacions educatives i la colonització d'escoles privades de matriu religiosa implica una doble exclusió d'amplis sectors de la societat. D'una banda, exclou bona part de les classes treballadores, atacades per dosis elevades d'explotació infantil i precarietat econòmica; de l'altra, exclou també els elements interclassistes oposats a una educació fonamentada en el dogma religiós.

És en aquest context que la dissidència respecte l'ordre burgès tracta d'organitzar alternatives, dins les quals s'estableixen dos grans vectors d'oposició. D'una banda, el republicanisme, que qüestiona l'ordre polític; i de l'altra, l'ampli espectre del socialisme (1), que en el cas català és majoritàriament anarquista, que qüestiona la naturalesa de l'ordre social. En funció de la capacitat organitzativa i del potencial econòmic d'uns i altres, es creen escoles alternatives que tracten de respondre a diversos objectius, dels quals el primer, el més elemental, és aconseguir una instrucció bàsica entre la massa ingent d'exclusos. El segon serà bastir una alternativa educativa de qualitat, amb mètodes pedagògics moderns, efectius i humanitaris enfront de la disciplina física i les pràctiques memorístiques i repetitives d'escoles estatals i religioses. I el tercer, i potser el més ambiciós, és donar una formació integral en valors morals i humanístics propis de la Il·lustració i l'Enciclopedisme: la llibertat enfront l'autoritarisme, el racionalisme enfront el dogmatisme, la igualtat enfront l'exclusió i la solidaritat enfront l'egoisme i la competitivitat de la societat capitalista.

És així com es creen els primers embrions d'escoles a l'entorn de centres republicans i sindicats obrers. De

fet, a partir d'una sociabilitat horitzontal i reivindicativa, cada centre obrer, cada sindicat, té dues grans prioritats: la primera, la biblioteca; la segona l'escola. Així, sigui des de l'àmbit rural, sigui des de l'àmbit urbà, les quotes dels afiliats van a parar a dos serveis considerats bàsics: una sala de lectura amb unes prestatgeries i un bibliotecari voluntari, i una sala amb taules i cadires i amb un mestre que al llarg del dia ofereix una escolarització informal als fills dels obrers sindicats, i que al llarg de la nit també ajuda a compensar les mancances formatives dels seus pares. Una oferta cultural que es completa amb dos elements, també imprescindibles: les conferències dominicals, sovint gràcies a la col·laboració de reconeguts intel·lectuals, professors d'universitat, i d'activistes cultes i autodidactes que parlen sobre qüestions de tota mena (científiques, econòmiques, socials) i la lectura de la premsa obrera, amb seccions de gran qualitat destinades a la divulgació científica. Així doncs, revistes com *Estudios*, *Ciencia Social* o *La Revista Blanca* exerceixen una funció d'universitat a distància. No és cap casualitat que el premi Nobel Einstein, en el seu viatge a Barcelona, el 1923, no dubti, després de fer una conferència a l'Institut d'Estudis Catalans, a visitar la seu de la CNT.

Sovint s'han enal·lit moltes d'aquestes experiències. Algunes de més institucionalitzades, d'altres de més autogestionades. En funció del poder polític i econòmic dels impulsors de l'experiència, algunes tenen una major projecció que les altres. Així, quan el republicanisme i el catalanisme arriben a ajuntaments com el de Figueres o el de Barcelona, des dels pressupostos municipals s'impulsen projectes educatius de prestigi. Les iniciatives de la Mancomunitat de portar Maria Montessori, l'Escola del Mar o altres escoles similars representen grans innovacions i esdevenen una declaració de principis del moviment. L'arribada de l'Escola Moderna impulsada per Ferrer i Guàrdia, el 1901, també suposa un impuls a nous plantejaments pedagògics. I totes dues experiències tenen èxit per dos motius: perquè representen una alenada d'aire fresc en l'erm cultural i educatiu de la Catalunya coetània, i perquè cobreixen una oferta inexistent. Tanmateix, hi ha un problema; l'Església catòlica, d'una gran influència en l'estructura profunda de l'Estat, veu perillar el seu monopoli educatiu, de la mateixa manera que l'Estat veu qüestionats els seus valors autoritaris. L'Estat i les elits dirigents posaran tots els pals possibles a les rodes per eliminar qualsevol alternativa pedagògica, i el Butlletí Oficial de l'Estat estarà al servei de la reacció, fins que aconseguen de clausurar les escoles el 1906, algunes de les quals sobreviuran en la clandestinitat.

Tanmateix, si les escoles de la Mancomunitat i del Patronat Municipal de Barcelona i l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia en són els casos més coneguts, les escoles d'ateneus i sindicats en són els més freqüents. Tot i la dificultat de resseguir les nombroses pistes de centres educatius precaris i intermitents, sí que trobarem una línia de continuïtat des del segle XIX. Són escoles que, si bé sorgiran de la urgència de fer front a una necessitat no coberta per les institucions, intentaran d'oferir una educació fonamentada en els valors republicans. D'acord amb els plantejaments del pedagog internacionalista Paul Robin, ben connectat amb la intel·lectualitat llibertària

La combinació de la deixadesa estatal en les seves obligacions i la colonització d'escoles privades de matriu religiosa implica una doble exclusió d'amplis sectors de la societat
A partir d'una sociabilitat horitzontal i reivindicativa, cada centre obrer, cada sindicat, té dues prioritats: la primera, la biblioteca; la segona, l'escola

barcelonina, es tractarà d'escoles sense càstigs físics, fonamentades en el diàleg socràtic, amb criteris científics, sense adoctrinament polític ni religiós, sense premis ni càstigs, amb coeducació de sexes i classes socials, amb una gestió assembleària (per part dels treballadors militants al sindicat), cooperació entre alumnes, amb sortides i excursions a la natura i als centres de treball i on la teoria es combinarà amb la pràctica. Es tracta, doncs, de construir un ciutadà crític, obrer qualificat que sigui, alhora, capaç de tenir uns coneixements profunds en els àmbits científic, artístic i cultural. I en aquest sentit, l'Escola Moderna (i la seixantena d'escoles que creixeran a la manera d'una «franquícia informal») seguirà aquest mateix model, amb una petita indústria editorial que publicarà textos de gran valor científic i pedagògic, a l'alçada dels millors innovadors francesos, belgues i italians, amb una voluntat explícita de crear una Escola Normal alternativa a l'oficial, per tal que esdevingui planter d'ensenyants. De fet, l'Escola Moderna suposarà la fórmula que, a grans trets, serà el model de referència de moltes altres experiències posteriors, cadascuna adaptada a la pròpia realitat i d'acord amb els principis que regeixen cada comunitat.

De fet, bona part de la intel·lectualitat obrera sorgirà d'aquest magisteri alternatiu. Els pares de Frederica Montseny (Joan Montseny i Teresa Mañé), Albà Rosell, Samuel Torner, Pau Vila, Joan Roigé, Joan Puig Elies, els germans Carrasquer o Francesc Ferrer i Guàrdia seran mestres racionalistes que alhora esdevindran escriptors, editors o pensadors de gran influència entre els sectors exclosos de la Catalunya oficial. I serà en aquestes escoles on es formarà bona part dels revolucionaris del 36 i dels intel·lectuals llibertaris del segle XX, com Abel Paz, Josep Peirats, Octavio Alberola o tants d'altres.

Encara pendent de fer el cens d'escoles racionalistes, una de les més conegudes i documentades és l'Escola Natura al barceloní barri del Clot. Creada pel Sindicat Tèxtil i Fabril de Barcelona, constituïu una de les experiències més reeixides de la pedagogia lliure catalana. De fet, a partir de la seva pràctica docent, es

convertí en un autèntic planter de pedagogs racionalistes i en una escola de mestres no oficial. No és pas casualitat, doncs, que vuit dies després d'esclatar la revolució, el 27 de juliol de 1936, es constituís el Consell d'Escola Nova Unificada amb bona part del seu professorat, i que el seu director, Joan Puig Elies, n'esdevingués el president. I el més important de tot, que bona part de l'experiència acumulada va servir per organitzar l'escola pública catalana durant la guerra, primer moment en què el govern català tingué competència plena sobre l'educació pública. O el que encara és millor, que es bastís una escola pública fonamentada en l'experiència d'aquestes escoles autogestionades i modernes.

El CENU, a partir d'aquesta base de confederació d'escoles lliures, acabà de fet amb el problema dels dèficits educatius acumulats que comportaven, tal com hem explicat anteriorment, que més d'un de cada tres nens en edat escolar no tingués escola, o que bona part de l'educació consistís en la repetició i memorització des de l'amenaça del càstig corporal. La

pràctica pedagògica racionalista, el pensament crític, la coeducació i l'autogestió foren imposades a partir de la col·lectivització en una xarxa única pública sota principis democràtics. I això volia dir, a partir del principi "cap nen sense escola, cap escola sense mestre", la incautació dels centres religiosos i la conversió de bona part dels edificis eclesiàstics i de la gran burgesia catalana en edificis escolars d'accés universal, públic, gratuït, coeducatiu de sexes i classes socials i democràtic. Un ideal que s'anà teixint al llarg de dècades d'iniciatives engegades per col·lectius de treballadors i treballadores que consideraven que una educació de qualitat, sota paràmetres democràtics i autogestionaris, era possible i necessària.

1) Al llarg del segle XIX, el terme "socialisme" abasta un ampli ventall d'ideologies pròpies del moviment obrer, des del socialisme polític de matriu marxista, fins als diversos corrents anarquistes bakuninians i kropotkinians, passant per reformismes pròxims al que posteriorment coneixerem com a socialdemocràcia.

Abel Paz

El 8 de gener de 1933, Diego Camacho Escámez, un nen de poc més d'onze anys provinent d'Almeria, que només comptava amb breus rudiments de lectura i escriptura apresos a la rebotiga d'una senyora que ensenyava a llegir i escriure, entra a l'Escola Natura del Clot. Seixanta anys més tard, ja sota el pseudònim d'Abel Paz (1921-2009), i convertit en un dels historiadors llibertaris més emblemàtics, publicà a les seves memòries la seva primera experiència escolar.

La nau principal de l'escola era enorme, assolellada, de parets blanques. L'alumnat era mixt, ens assèiem en tauletes individuals, cosa que constituïa una gran novetat (...) Quan l'àvia em portà a l'escola, aquesta ja era en plena activitat. Passàvem entre les taules fins arribar on era assegut Puig Elías, un home ben plantat (...) Tenia una mirada agradable que inspirava immediata confiança. No sé exactament què li va dir a la meua àvia. Marxà i jo vaig restar uns instants dret, al costat de la seva taula. Després m'indicà que anés a jugar al pati. El pati estava a la vista. Hi havia un sortidor i una tortuga. Embadalit amb la sortida de l'aigua hi vaig romandre uns minuts sol. Aviat s'acostà un noi d'uns quinze anys, que es deia Gràcia. Ens asseguèrem en un banc i començà a preguntar-me què era que sabia fer, si havia estat en una altra escola, vaja una mena d'examen. (...) Em féu llegir un

llibre que portava. Em dictà unes paraules perquè les escrivís i vaig acabar per fer unes breus suma, resta i multiplicació. L'examen duraria una hora. Després em deixà al pati uns moments i entrà a classe per parlar amb Puig Elías. Amb la informació que li subministrà el meu examinador, vaig ser classificat al tercer grau, dirigit pel mestre Díez, que era més pintor que mestre, encara que un tipus molt simpàtic a qui agradava molt la quitxalla.

Tornà Gràcia al meu costat i em portà vers el que hauria de ser la meua taula. Al meu costat hi havia una noia, més o menys de la meua edat, que es deia Mir, el germà de la qual també feia de mestre a l'escola, perquè al càrrec de cada grau hi havia un mestre, i Puig Elías feia com d'una mena de coordinador general.

Al cap de poc, Gràcia em portà alguns llibres dels quals, un text general que es deia Lecturas Instructivas, compost per l'antic internacionalista Cels Gomis, exprofessor de l'escola Moderna. Després hi havia diversos llibres de text, un sobre el cos humà, un altre sobre zoologia, un altre de geografia i geologia, i un d'aritmètica. A més, hi havia un quadern d'escriptura on a cada plana hi havia un text que s'havia de copiar, un quadern per al dibuix i una llibreta destinada a narracions lliures, que es feien tots els dilluns, i naturalment, llapis, plomins, goma, etc. Vaig imaginar que això costaria molts diners i així li vaig dir a Gràcia, tot indicant-li que el meu oncle no era ric. El noi va riure, em donà un copet a l'esquena i em tranquil·litjà, tot dient-me que ningú dels qui allà hi havia era fill de rics. «La majoria» —insistí— «té els pares aturats i alguns els tenen a la presó». En realitat, jo estava preparat per comprendre'l, perquè el meu oncle també havia estat empresonat i no era pas assassí ni lladre.

2) Paz, Abel; *Chumberas y alacranes*, EA, Barcelona, 1994, pp. 91-93.

MILLÀ

G.E.N.U.

© G. JEREY F. BARRAS, GENU, S.L. - PARTICIPAZIONE

Escola nova
POBLE LLIURE

USTEC-STES

Els "Sense Terra" i l'educació

*Agustí
Corominas*

Chico Mendes dona nom a un dels assentaments de l'MST. Al 1988 el van assassinar perquè la seva lluita i els seus esforços per salvar la selva anaven en contra dels interessos dels grans latifundistes i contra el govern

Conèixer el Moviment dels Sense Terra és un alè d'esperança dins del món globalitzat en què vivim dominat pels interessos del capital. Una esperança que es basa en la lluita per conquerir una societat millor, més justa i igualitària.

Els "Sense Terra" lluiten per la terra, molts han sortit de les "faveles" i sota el lema "ocupar, resistir i produir" han ocupat terres improductives que converteixen en productives. Han resistit brutals repressions i produeixen tenint en compte el respecte per la terra, pel medi ambient, per la biodiversitat... Construeixen una societat més justa on tothom hi pot participar.

L'MST seguint el seu lema "ocupar, resistir i produir" ha tret de la misèria milions de persones, a qui ha tornat la dignitat que tenen com a éssers humans. Però els "Sense Terra", a més de la producció, tenen un altre camí a recórrer que des d'un bon començament han agafat amb tota serietat i rigorositat: el de l'educació.

Joao Pedro Stedile, dirigent de l'MST, ens comenta: "Necessitem que les nostres bases facin un salt educacional i cultural. No n'hi ha prou a tenir terra, el tractor, tenir una experiència agroecològica per a l'alliberament dels treballadors del camp, també és necessari dominar el coneixement traspassat de diferents maneres de generació en generació, i el centre principal on fer-ho és l'escola. Necessitem que l'escola cobreixi totes les etapes, garantir l'ensenyament bàsic de 1r a 8è, l'ensenyament mitjà i garantir processos d'accés a l'ensenyament superior de la joventut, que és la nostra base del medi rural".

Antonio Martins, president de l'assentament "Chico Mendes", ens diu: "Cal produir qualitat però també cal produir coneixement. Teníem dos grans desafiaments, el primer que la terra produís, i el segon que totes les famílies tinguessin accés al coneixement, i aquest desafiament va implicar treballar en l'educació".

Carlos, de l'assentament "Contestado", ens feia aquesta reflexió: "Per a l'MST tan important com conquerir la terra és l'educació. No es pot construir un país amb persones que no tinguin coneixements. Sense coneixements és impossible. Sempre s'ha de buscar donar prioritat a l'educació".

L'educació, una prioritat per a tota la comunitat

Per a l'MST l'educació i l'escola són responsabilitat de tothom i, en conseqüència, s'hi compromet tota la comunitat. Des dels més grans fins als més joves, tothom se sent implicat en l'educació. Primer en la lluita per aconseguir l'escola al campament o a l'assentament, després col·laborant i participant amb la comunitat en tot el que fa referència a l'educació, des de l'escola fins a la formació de joves i adults... Així doncs, en l'organització dels campaments i assentaments hi ha el sector de l'educació on participen d'una manera ben activa els representants de la comunitat.

El relat de Gildda Mizdia, bibliotecària de l'escola itinerant del preassentament "Eli Vive", és un bon exemple de la lluita perquè hi hagués escoles a les comunitats: "El mes d'agost la comunitat va construir quatre sales de bambú al campament, i vàrem fer el trasllat cap allà. La comunitat es va reunir una altra vegada i van donar els diners per als viatges. El més interessant és que va ser la comunitat qui va construir aquest espai, que no hi va haver cap

"Teníem dos grans desafiaments, el primer que la terra produís i el segon que totes les famílies tinguessin accés al coneixement" (Antonio Martins)

ajuda del govern. Vàrem ser nosaltres, amb la nostra lluita, els que vàrem construir aquest espai en una setmana".

Silvio Pereira, també del preassentament "Eli Vive", assegura: "Malgrat la meua edat vaig fer pedagogia. Gràcies al moviment vaig fer quatre anys de pedagogia i ara estic treballant com a bibliotecari de suport a l'escola".

Marcus, coordinador de l'escola del mateix preassentament, conclou: "La comunitat participa molt en el treball a l'escola, ajuda a construir un projecte d'escola, un projecte pedagògic".

L'escola itinerant o quan l'escola segueix a la comunitat

"La nostra escola és la lluita del poble treballador perquè aquest continui al camp", ens deia Anna Paula, mestra del campament de Porecatú. La inestabilitat legal en què es troben els campaments -terres ocupades- ha portat a la formulació d'un model d'escola singular, l'escola itinerant, que acompanya les famílies acampades dels *Sem Terra*: si el campament es trasllada l'escola l'acompanya. D'aquesta manera, encara que el campament es vegi obligat a canviar de lloc per un desallotjament, els nens no perden l'escola.

Marcus, coordinador de l'escola itinerant "Eli Vive", ens ho explica: "L'escola itinerant existeix perquè als campaments pot haver-hi un desallotjament i, aleshores, l'escola, seguint a la comunitat, també es trasllada, i mentre es manté aquesta situació, la garanteix legalment una escola base que és responsable de la documentació i de la matrícula de tots els nens i nenes acampats. Pot haver-hi més d'una escola itinerant a partir d'una mateixa escola base".

Seguir a la comunitat en els seus desplaçaments i lluites ha comportat que l'escola itinerant sigui una escola diferent i que la història de la comunitat en

sigui un dels eixos pedagògics bàsics.

Anna Paula, mestra de l'escola del campament de Porecatú, defineix molt bé la ideologia de l'escola itinerant: "La història de les escoles itinerants que es desplacen amb la comunitat ha servit per elaborar una pedagogia pròpia a partir de la realitat en què viuen".

"Necessitem que les nostres bases facin un salt educatiu i cultural. No n'hi ha prou amb tenir terra, cal també dominar el coneixement traspasat de generació en generació" (Joao Pedro Stedile)

I afegeix: "...cal que els nostres nens i nenes aprenguin no només a llegir i a escriure, sinó també que prenguin consciència de la lluita que el poble treballador fa (...) els nens i nenes van aprenent a llegir i a escriure i alhora són conscients de la seva realitat, d'on viuen, i tot això ho van entenent a l'escola, que fa el seu paper i la seva funció".

Als campaments la lluita per l'escola s'ha fet també perquè aquesta fos pública o estatal. A l'escola, a més de conèixer el currículum oficial, també s'hi aprenen aspectes específics de la pedagogia de l'MST, com ara la seva història, la presa de consciència de la realitat que els envolta o el coneixement i respecte per la terra. Marcius, de l'assentament "Eli Vive", ho defineix com: "Fomar subjectes autònoms de pensament crític que puguin canviar la realitat, reflexionar sobre el que viuen i canviar per cada vegada millorar més".

A les escoles de l'MST, l'alumnat participa d'una manera molt directa en l'escola. S'hi organitzen en grups i tenen els seus noms i crits d'ordre. Els mateixos alumnes són els que preparen el material que utilitzaran, ajuden en els treballs de neteja..., tota una sèrie de tasques que es consideren com una part important del mateix procés educatiu.

Els himnes i els cants que els identifiquen, el que anomenen les "místiques", també formen part de l'educació i de l'escola. Cada matí, abans d'entrar a l'escola, alumnes i professors es troben per fer les "místiques" en un moment que s'aprofita per entendre que l'escola és un lloc per aprendre, però també per gaudir i compartir l'amistat i la solidaritat tot recordant la història i afermant el sentiment de pertinença.

L'escola de l'MST, però, no és una illa dins la comunitat, sinó que hi està lligada i segueix el mateix projecte polític. L'escola se sent partícip d'un

projecte polític més ampli i la comunitat considera l'escola com una part fonamental del seu projecte polític. En Marcius conclou: "Això és una lluita diària. Si no hi ha un interès col·lectiu i polític per part de la comunitat, la gent no pot avançar cap a un projecte d'educació per a l'escola".

L'escola als assentaments

Un campament passa a ser un assentament legal quan l'Estat, per la pressió, la resistència i la negociació, compra les terres ocupades i les dona en usdefruit a l'MST. De manera que l'MST no té pas la propietat de les terres, ja que sempre ha defensat que la terra no ha de ser propietat de ningú.

La comunitat de l'assentament manté l'interès i continua amb la lluita per aconseguir una escola amb la màxima qualitat possible i que inclogui totes les etapes educatives. Així, als assentaments ens trobem amb escoles per a nens i nenes fins a *ensino medio* (16 anys aprox.). Al mateix temps l'MST lluita perquè aquestes escoles siguin estatals, però sempre que els mestres siguin formats pel mateix MST.

Cícera Guedes, coordinadora de l'escola de l'assentament "Chico Mendes", explicava: "Al 2010 vàrem començar amb l'ensenyament mitjà, i ara, al 2011 tot buscant una millor condició de vida amb l'ensenyament i l'aprenentatge, també hem aconseguit d'organitzar dos cursos de formació tècnica destinat als fills dels treballadors d'aquesta comunitat i d'altres comunitats veïnes que ja són alumnes d'aquí des del principi".

Com que són estatals, a les escoles també hi assisteixen alumnes de diferents comunitats de la regió que no són de l'MST. Així, de la lluita de l'MST per tenir una bona escola se'n beneficia tota la regió. Rubia dos Santos, coordinadora de l'escola de l'assentament "Tres hermaos", comentava: "L'escola d'aquí, de l'assentament és com un medi central perquè hi vénen de diverses comunitats de l'entorn; hi vénen d'aldees i de pobles de pescadors, hi vénen funcionaris de *facendes*, acampats, assentats. Hi ha una gran pluralitat cultural. Hi ha diverses cultures, cadascú hi arriba amb la seva cultura diferent". Així mateix, com que són estatals, s'hi ensenya el currículum oficial; ara bé, tal com passa a les escoles itinerants, també s'hi practica tota una pedagogia pròpia de l'MST.

La història de la lluita que ha hagut de fer la comunitat hi està sempre present. Així, el coneixement de la pròpia història i de la seva realitat continua sent un element essencial en les escoles dels assentaments. Sovint s'hi fan representacions de les lluites que han protagonitzat els seus pares i avis. En una d'aquestes funcions, a l'assentament "Terra Vista", una nena, mentre la representaven, llegia: "La primera lluita va ser per la necessitat de tenir un tros de terra. La segona lluita és per la necessitat de produir, per alimentar-nos. La tercera lluita és el treball que fan les escoles del camp com a constructores del futur".

L'estimació i el respecte per la terra, la "Mare Terra", és un dels trets definitoris de la pedagogia de l'MST i és present en totes les seves accions. La plantada d'arbres que fan els nens i nenes als terrenys de la comunitat va més enllà de l'anècdota benintencionada de recuperar la natura, és un ritual que es fa enmig de càntics. A partir d'ara, l'arbre plantat pel nen o la nena serà el seu arbre per a tota la vida i l'haurà de cuidar. Aquest arbre significa l'arrelament que cada nen o nena té amb la terra i també el lligam i el compromís amb la comunitat per lluitar per la transformació social.

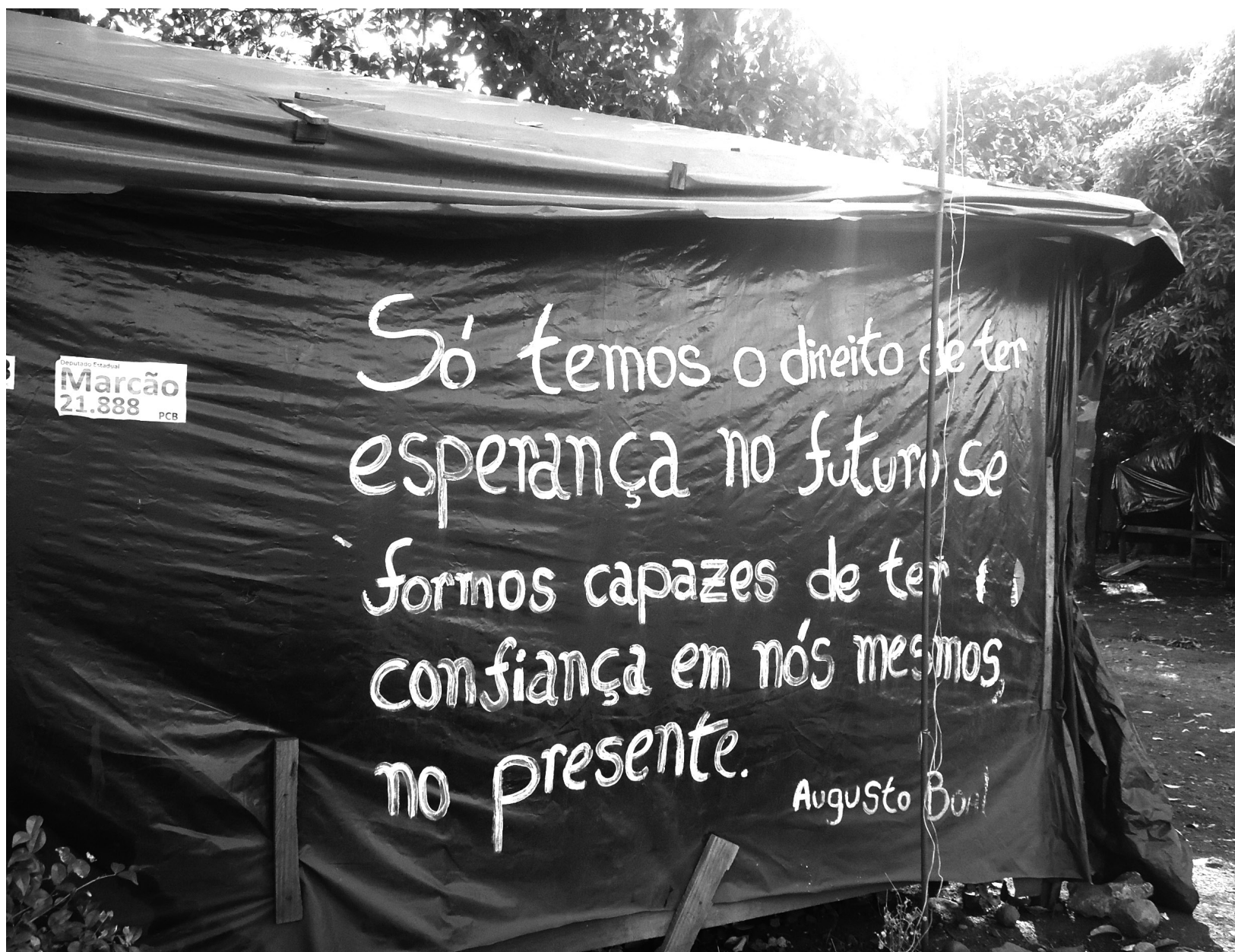
Un membre de l'assentament de Dorcelina ens explicava: "Quan vam arribar aquí, a finals del 1.999, principis del 2.000, tot això era un desert, aquí no hi havia vida. Al latifundi s'hi plantava agricultura extensiva, la terra era vermella, no hi havia gens de vida. Com podeu veure, aquest bosc és fruit del treball dels nostres nens i nenes. Ara podem sentir com els ocells volen per aquest espai. La biodiversitat, tot seguint el seu procés natural, ja comença a refer-se".

La visió que els i les mestres tenen de l'escola sempre és global. Lluiten per la seva escola, però mai no perden de vista que la lluita ha d'anar sempre

més enllà de la seva escola o assentament i que han de col·laborar en la millora de totes les escoles de l'MST.

Anna Regina, coordinadora de l'escola de l'assentament de Dorcelina, opinava: "L'escola de l'assentament és molt important per a nosaltres, i per què? Perquè nosaltres treballem la diferència amb els alumnes. És molt important que tinguem les escoles, així la lluita no s'atura. No podem parar la lluita. Nosaltres hem aconseguit aquesta escola tan bonica. Abans treballàvem sota els arbres, en una escola de lona i ara som aquí en aquesta escola tan bonica. Per a l'MST la lluita no s'atura mai. Si nosaltres ho hem aconseguit també ho volem per als altres".

Elisangela, mestra d'educació infantil, puntualitzava que l'educació per la lluita ha de ser bonica i alegre: "És bonic treballar amb músiques perquè és agradable, els nens i les nenes es diverteixen i aprenen, i a l'MST es treballa molt amb banderes, músiques, crits..., des de petits. És molt important per a l'MST saber que la lluita, encara que sigui llarga, és una lluita bonica i que és gràcies a aquesta lluita que ells poden ser avui aquí, que tenen una estructura amb què han pogut conquerir la terra".

La formació dels mestres

Per portar a terme aquest ampli treball educatiu, l'MST ha posat una especial cura en la formació dels mestres que després aniran a les seves escoles. Sovint l'MST estableix convenis amb diferents universitats del Brasil per fer aquesta formació. Anna Justo, de

“És molt important que tinguem les escoles, així la lluita no s’atura. No podem parar la lluita, si nosaltres ho hem aconseguit, també ho volem per als altres” (Anna Regina)

l'equip de l'escola de formació política Florestan Fernandes, explicava la importància que des d'un bon principi han tingut la pedagogia i la formació de mestres per al moviment: “Des de la pedagogia, perquè la pedagogia va ser la part inicial del procés formatiu ja que necessitàvem formar professors per a les nostres escoles, ja que no podíem pas permetre que a les escoles de l'MST hi anessin professors que ensenyessin als nostres alumnes tot el contrari del que era necessari per a ells, i que facilitessin que se n'anessin cap a la ciutat i perdessin l'amor per la terra”.

La formació de mestres consta d'uns mesos de formació teòrica i uns mesos de formació pràctica a la comunitat, a la qual s'hi dóna molta importància. Marciano Meireles, estudiant de mestre que treballa a l'escola del campament “Eli Vive”, ens ho explicava: “Visc a la comunitat. Una part del curs la dedico a la comunitat i la resta vaig a la universitat, 1 o 2 mesos a la universitat; dues vegades l'any, i uns altres 3 mesos ens estem amb la comunitat”.

El mateix Marciano Meireles ens responia així quan li preguntàvem per què volia ser educador: "Per què vull ser educador? Perquè tinc un concepte de la classe treballadora que és el que fa que un educador lluiti pels drets d'una classe. Lluitar perquè esdevinguin subjectes que puguin intervenir en la realitat, provocar un canvi social i aconseguir que tothom tingui els mateixos drets. I aquesta és la lluita. M'agrada ser educador per ensenyar una determinada visió del món i que no siguin uns nens i nenes alienats, tal com passa amb el model tradicional d'ensenyament que es fa fora d'aquí".

L'alfabetització d'adults

Joao Pedro Stedile, dirigent de l'MST, ens deia: "...ens hem de reservar energies per resoldre un problema que afecta tota la població brasilera: al Brasil hi ha 14 milions de treballadors adults que no saben llegir ni escriure, i això implica haver de fer un treball revolucionari que l'MST, la *Via Campesina* del Brasil i els moviments socials necessitem tenir com a prioritari perquè cap societat del món ha avançat pel camí de la igualtat i de la justícia social amb analfabets, amb persones que no hagin tingut accés al coneixement de les lletres que no hagin pogut exercir aquest dret".

Des dels seus inicis, l'MST ha tingut com una prioritat l'alfabetització de les persones adultes i, per tant, aconseguir que en els seus campaments i assentaments no hi hagi ningú sense estar alfabetitzat. Tanmateix, és important la reflexió que fa Joao Pedro en què identifica alfabetització amb el dret al coneixement per avançar pel camí de la igualtat i de la justícia social. No es tracta només d'aprendre a llegir i a escriure d'una manera mecànica i repetitiva, sinó que l'alfabetització ha d'aportar més coneixement, més capacitat per entendre i intervenir en la vida i en la societat.

D'aquesta manera, l'MST, en el 5è Congrés Nacional del 2001, va apostar per l'alfabetització i inicià la campanya "Tots i totes dels *Sem Terra* han d'estudiar. Campaments i assentaments, lliures d'analfabetisme!!".

En aquest sentit, és important la metodologia que s'utilitza, basada sobretot en la ideologia de Paulo Freire i en el programa cubà "*Sem. Eu posso*" ("Sí, jo puc") que, a partir de paraules o situacions que els fan prendre consciència de la seva realitat, les persones aprenen a llegir i a escriure. D'aquesta manera, llegir i escriure no és un fet banal, repetitiu, lligat a una realitat acadèmica llunyana, sinó que és el que permet avançar en la interpretació de la pròpia realitat i l'alfabetització es converteix en un pas important perquè la persona pugui intervenir en aquesta societat a través de "dir i escriure la seva pròpia paraula".

Valdete, del campament Jacy Rocha ens relatava la seva història: "Jo estava sense estudiar. Quan vaig arribar aquí em vaig poder matricular i estudiar. Jo no sabia fer el meu nom. Ara ja sé fer el meu nom. Vaig aprendre a llegir i ara treballo en el sector de la

Agostí Corominas, autor d'aquest reportatge i del DVD que acompanya aquesta publicació

producció, amb els companys, i també faig activitats de treball col·lectiu, per a la comunitat, ajudo als companys a la neteja".

Porfíria Barbosa, de l'assentament "Chico Mendes", va ser alfabetitzada i després, malgrat tot, ha volgut continuar estudiant, i ara treballa fent tasques de suport a l'escola: "Tinc 54 anys i no vull deixar d'estudiar. Tinc una malaltia, prenc el remei i torno a estudiar. L'estudi és una part important de les nostres vides. Ara treballo a l'escola i a la nit estudio. Em trobo cansada, tinc son, però vaig cap a l'escola perquè, si no estudies, no aprens".

La formació tècnica en agroecologia

Un altre dels compromisos educatius de l'MST és la formació dels joves dels campaments i assentaments, que l'ha portat a crear tota una xarxa d'escoles tècniques per a la seva capacitat professional.

Actualment hi ha un important debat sobre el tipus de producció que cal fer, debat que té les seves conseqüències en el model d'escoles tècniques que s'impulsen. Joao Pedro Stedile ens ho explicava: "Les línies bàsiques del debat que tenim ara vigent estan centralitzades sobre el model de producció agrícola, i a l'entorn d'aquest concepte hem de construir el model. La nostra prioritat ha de ser produir aliments d'una altra manera, que és l'agroecologia, i per

“ Per què vull ser educador? Per ensenyar una visió del món i que els nens i nenes no siguin alienats, perquè esdevinguin subjectes que puguin intervenir en la realitat i provocar un canvi social” (Marciano Meireles)

aconseguir-ho hem de refundar tot el coneixement agroecològic que no dominem”.

Seguint aquestes idees, l'MST ha creat tota una sèrie d'escoles dedicades a la formació tècnica en agroecologia. Aquestes escoles tècniques estan situades sobretot als assentaments i combinen la teoria amb la pràctica de producció agroecològica. Són oficials i, per tant, els seus estudis i titulacions tenen un reconeixement oficial. D'aquesta manera, els *Sem Terra* han creat al Brasil tota una xarxa d'escoles en formació tècnica agroecològica.

Aquestes escoles estatals no són només per als joves dels assentaments, sinó que estan obertes a tot el jovent de la regió. L'escola es converteix en un centre d'influència en la producció agrícola de la regió i ajuda a crear xarxes regionals de producció agroecològica mentre s'avança en l'objectiu, tal com ens deia Joao Pedro Stedile, de produir d'una altra manera.

Un alumne ens comentava: “L'agroecologia és una cosa molt interessant en el moment en què vivim, perquè és molt important per al nostre món, perquè la vida és sostenibilitat en general. Aquest curs és molt important perquè planteja com podem produir sense degradar el medi ambient i tot el que podem fer amb l'agroecologia”.

Tanmateix, el debat obert que hi ha sobre l'agroecologia va més enllà d'una manera de produir i replanteja una nova forma de vida. Nelson, de l'assentament “Terra Vista”, comentava, recolzat en el tronc del “seu” arbre: “El tema de l'agroecologia crec que ha de ser un projecte de vida, de reconstrucció de l'MST, de retrobament amb la natura, amb la dignitat humana, i de treballar amb la perspectiva d'una nova humanitat, amb una base agroecològica. Fonamentalment les persones hem de buscar un equilibri amb la naturalesa per no entrar en aquest procés productiu/productivista que avui dia el capitalisme intenta imposar a la humanitat. Hem de pensar a trobar-nos amb la natura, amb la terra, amb tots els processos ecològics, i a partir d'aquí reconstruir una nova perspectiva d'humanitat”.

La formació política

Tot el treball que l'MST fa en educació no té sentit si no és a partir de l'opció de construir un nou model

de societat; és a dir, a partir d'una opció política. Així Joao Pedro Stedile ens comentava: “La tercera línia que complementa l'educació a l'MST és la formació política, de la qual en formen part uns processos de conscienciació perquè la nostra base entengui la realitat brasilera, la lluita de classes que hi ha, la causa dels problemes que viuen. I a partir de la interpretació de la realitat poden prendre'n consciència per transformar-la. L'MST posa moltes energies per desenvolupar i renovar la metodologia, les pedagogies, les formes de fer la formació política de tota la nostra base social”.

Per tal de portar a terme aquesta educació, a l'any 2005 es va construir l'escola Florestan Fernandes, situada a Guararema, a 90 km de São Paulo, gràcies a les aportacions voluntàries de moltes persones. Allí contínuament s'imparteixen cursos de formació política, tant per als militants de l'MST com per a membres dels moviments socials de tot Amèrica Llatina.

Geraldo, membre de l'equip directiu de l'escola, ens deia: “Aquestes lluites no estan dissociades de la lluita pel coneixement, de la lluita per buscar i emancipar l'ésser humà en una nova consciència, en una nova visió del món que ens col·loqui en aquesta perspectiva d'una nova humanitat, d'igualtat entre les persones”.

Una de les característiques de l'escola és que ni els alumnes paguen ni els professors cobren per participar-hi. Els alumnes col·laboren en les tasques de manteniment ja sigui treballant a l'hort o fent-hi la neteja. Tot això s'entén que forma part de la seva educació i que l'escola es va construint contínuament amb el treball de tothom.

A l'escola s'hi fan una gran varietat de cursos de formació política, però també se s'hi fan sobre ciències socials, cooperatives agrícoles, sobre la Reforma Agrària... Al llarg dels anys l'escola ha establert lligams i convenis amb altres escoles i universitats, per la qual cosa també fa cursos de postgraduació i aviat farà cursos de doctorat. Els cursos consten sempre d'una part teòrica i d'una part pràctica a les comunitats, de tal manera que els estudiants puguin aplicar el que han après per tornar després a la reflexió teòrica de la pròpia pràctica.

Malgrat la seva expansió, els principis de l'escola no varien i s'identifiquen amb els principis educatius de l'MST que trobem en l'educació dels infants, dels joves o dels analfabets adults. Ana Justo, membre de la direcció de l'escola Florestan Fernandes, ens ho resumia així: “Que els militants de l'MST i d'altres moviments socials del Brasil i d'Amèrica Llatina cada vegada s'enforteixin més i disposin d'elements no només formals, no només el que dona la universitat, sinó que paral·lelament tinguin també la formació tècnica, la formació política que els proporcioni elements per analitzar la realitat i amb aquest coneixement buscar-ne també el canvi i esdevenir agents permanents dels canvis socials”.

El capitalisme salvatge se'n pot sortir amb la seva: crear consumidors que no pensin gaire i que, sobretot, es dediquin a això, a consumir

Per una educació crítica

Secretaria
de Moviments Socials
d'USTEC-STEs

USTEC-STEs

Docència
Número 34

25

Educar? Ensenyar?

Potser algú podrà dir que el nom no fa la cosa o bé que l'hàbit no fa el monjo, tal com assenyalaven els nostres avis, però no és menys cert que la semàntica dels mots prefigura i matisa conceptes propers, emparentats, afins. L'Administració educativa que governa avui els destins del sistema educatiu català ha optat pel segon d'aquests termes que citàvem a l'encapçalament d'aquest escrit per posar nom al seu Departament. No sabem si per marcar diferències amb l'anterior Govern o bé perquè creu realment que del que es tracta, al capdavant, és "d'ensenyar". Legítimament ens podem demanar si és aquesta, la d'ensenyar, la principal -i potser única- funció de l'escola avui, la de la transmissió d'uns coneixements que el pòsit cultural, històric, científic, etc., ha anat acumulant al llarg del temps. O bé si, complementàriament a aquesta funció i no pas menys important, el professorat ha d'afegir al currículum escolar, impregnant-lo tot, els ressorts necessaris adequats a cada nivell d'edat que ajudin a desvetllar en l'alumnat una consciència crítica que faci possible que els futurs joves i adults participin activament en la transformació de la societat que els haurem llegat, una societat canviant i desenvolupada en molts aspectes però d'altra banda profundament injusta i amb uns profunds desequilibris. I ens demanem això, justament en aquest moment de crisi sistèmica a la qual hem estat convidats sense voler-ho. Sistèmica i múltiple. Ben bé podem parlar d'una policrisi: de l'economia, però també de la democràcia, del sistema alimentari global, climàtica... La dècada prodigiosa, 1997-2007, ha donat pas a una situació en la qual l'economia s'ha ensorrat com a conseqüència de les bases amb peus de fang que la sustentaven i de l'atac coordinat dels mal anomenats mercats -els especuladors de diversos pelatges- els quals s'han

abraonat allà on el seu instint assassí ha flairat més febleses. Per arribar fins aquí, però, ha calgut un llarg viatge, iniciat almenys a finals de la dècada dels setanta del segle passat. I mentre la locomotora del neoliberalisme arrencava i anava afegint vagons al seu darrere, tots plegats -i l'escola també- ens hem anat desideologitzant. Tan bé anava tot que ja no calia ni la ideologia. Ni una educació per a l'emancipació, per a la creació d'una consciència social i crítica, transformadora. Finalment, el capitalisme salvatge d'última generació, se n'estaria sortint amb la seva: crear consumidors que no pensin gaire i que, sobretot, es dediquin a això, a consumir. Javier Pérez de Albéniz ho explica amb un conte en el llibre *Reacciona* que, fet juntament amb altres autors, va pel camí ja de la sisena edició. Diu que fa molts anys hi havia una reina poderosa i sàvia a la qual l'obsessionava la idea de mantenir-se en el poder. Sovint ordenava als seus lleials servidors que vetllessin per les condicions de vida dels camperols, de manera que aquestes fossin si més no acceptables. Del seu palau estant, enmig de luxes i tresors, vivia preocupada perquè cap dels seus súbdits no passés ni massa gana ni massa fred. Fins i tot els organitzava festes on corria el vi i hi havia música. La reina volia que la gent tingués de tot..., llevat d'educació. Les ordres eren taxatives: res d'escoles, res de mestres, res de llibres. «Si els donem tot això, sabran tant com jo. Llavors s'adonaran que no em necessiten», diuen que deia.

Avui "les reines sàvies" de la nostra societat continuen actuant, perversament. L'escola, com en altres moments, no pot defugir la responsabilitat d'educar críticament, de formar les persones, l'alumnat d'avui, de tot allò que cal perquè demà creguin que un altre món és possible. I això no serà si els i les mestres no sembren les llavors que potser un dia fruitaran.

Os trabalhadores se organizam

O operário em construção

[...]
De forma que, certo dia
À mesa, ao cortar o pão
O operário foi tomado
De uma súbita emoção
Ao constatar assombrado
Que tudo naquela mesa
- Garrata, prato, facão -
Era ele quem os fazia
Ele, um humilde operário,
Um operário em construção.
Olhou em torno: garrata,
Banco, enxerpa, caldeirão,
parede, janela
... e não sabia
que existia
quem o fazia

156

158